

KAKŠNO PROSTOVOLJSTVO ZA KAKŠNO PODRUŽBLJANJE

WHAT KIND OF VOLUNTEERING FOR WHAT KIND OF SOCIALIZATION

SREČO DRAGOS

Povzetek

Prostovoljstvo je vedno povezano s podružbljanjem. Historična analiza pojma solidarnosti pri Durkheimu, Marxu in Engelsu pokaže, da ta pojem označuje kategorijo kolektivne zavesti, nerazdružljivo povezane s pojmom podružbljanja. Predlagana je tipologija štirih načinov izvajanja solidarnosti in podružbljanja glede na dimenziji povezanosti-izolacije in samostojnosti-podrejenosti: skladje družbenosti in individualnosti, konformizem, totalitarizem, anarhičnost. Zastavljena je konceptualna analiza "prostovoljstva od spodaj" in "prostovoljstva od zgoraj".

Summary

Voluntary work has been always connected to the socialization of services. Historical analysis of the concept of solidarity of Durkheim, Marx and Engels shows that the concept has meaning of collective consciousness, undivisibly connected with the concept of socialization. A typology of 4 types of realization of solidarity and socialization has been proposed on the basis of two dimensions: connectedness-isolation, autonomy-submission: sociability and individuality, conformity, totalitariness and anarchy. Two attitudes to voluntary work are presented: attitude from bottom on and attitude from top down.

I.

Večkrat lahko zasledimo omenjanje prostovoljnega (socialnega) dela v zvezi s pojmom podružbljanja, kar v naši družbi ni nikakršna novost. Takoj po vojni, ko so bile meje med posameznimi družbenimi sektorji (politiko, ekonomijo, socialo, kulturo, znanostjo itd.) bistveno bolj zamegljene, kot so danes, so se prav preko prostovoljstva (oz. "prostovoljstva") večkrat reševali takšni problemi, za katere so v razvitih družbah pristojni posamezni sektorji (specializirane

službe itd.). Tako so na primer v povojnih delovnih akcijah ljudje množično prispevali ne le k materialni izgradnji družbe, pač pa tudi k njeni izgradnji v političnem in kulturnem smislu. Danes pa gre za drugačen poudarek: mnogi vidijo v prostovoljnem delu sredstvo za odpravljanje tistih motenj (predvsem socialnih), ki nastajajo zaradi vse večje disfunkcionalnosti ustreznih sistemskih mehanizmov (sektorjev, institucij, dejavnosti), ki zaradi siromašenja celotne družbe ne morejo več zadovoljivo opravljati tistega, zaradi česar so bili ustanovljeni. Nazorna ilustracija tega je na primer stališče Geze Bačiča, ki smo ga lahko pred kratkim prebrali v Delu (ob podelitvi priznanj za dosežke v socialnem delu in socialni politiki):¹

"Socialno skrbstvo pesti predvsem linearno administrativno omejevanje sredstev. Zato naj bi v prihodnje še bolj spodbujali različne neinstitucionalne oblike zagotavljanja pomoči, od sosedске pomoči do samopomoči in prostovoljnega socialnega dela z ljudmi. Vsi ti ukrepi bodo nujni zlasti zaradi uresničevanja gospodarske reforme, saj bo predvsem na začetku zaostrila socialne probleme...Žal pa je zvezni izvršni svet spet pripravil predlog zakona, po katerem naj bi omejili sredstva za družbene dejavnosti..."

Sugerira se torej takšno sklepanje: ker zaradi neustreznih potez zvezne politike (oz. njenega ZIS) prihaja do blokad v gospodarstvu, zaradi česar trpijo družbene dejavnosti ter s tem socialno skrbstvo - je treba isakti izhod iz socialnih stisk v prostovoljnem socialnem delu (!?). Se pravi, če odpove podružbljanje politike (npr. nadzor nad ZIS), potem je izhod iz socialne krize medsosedska pomoč ter afirmacija neinstitucionalne sfere. Ker to ne zveni najbolj prepričljivo, se postavlja vprašanje, na kakšnih premisah stoji navedena Bačičeva trditev: ali so to nastavki za kakšno novo teorijo civilne družbe v kriznih razmerah ali pa gre za radikalen politični obrat v tem smislu, da se je prej pač z afirmacijo socialističnega podružbljanja (vsega na

vseh ravneh) zapostavljalo vse, kar ima v kapitalizmu določeno avtonomijo (ekonomija, kultura, socialna, neinstitucionalna sfera itd.) - zdaj, ko se takšno socialistično podružbljanje ni obneslo, se pa poudarek obrne in od vsega, kar ni izvorno politično, se pričakuje, da bo rešilo socializem iz tistih zadreg, v katerih je politični koncept podružbljanja odpovedal.

Naj se na prostovoljstvo gleda v smislu prej citirane trditve (prostovoljstvo je nujno "zaradi uresničevanja gospodarske reforme") ali pa tako kot včasih, ko se je smatralo za nepotrebno (ker naj bi politično-ekonomski razvoj odpravil potrebo po njem), vedno se prostovoljstvo postavlja v neko zvezo s podružbljanjem: tu hočem opozoriti, da kljub špekulacijam, ki se skrivajo za tem, zveza med tema dvema pojma ni čisto brez osnove. Ni pa problematična zveza prostovoljstvo-podružbljanje, pač pa razumevanje enega in drugega.

II.

Prostovoljno socialno delo je oblika solidarnosti in zato je pomembno, kako razumemo solidarnost. Klasično razumevanje solidarnosti predstavlja Durkheimova razlaga, ki ta pojav razume kot posledico družbene delitve dela. E. Durkheim se je zavedal paradoksa, da družbena delitev dela po eni strani povzroča vse večjo odvisnost od drugih (specializiranih) producentov oziroma od širše družbe. Kot rešitev tega protislovja med vse večjim osvobajanjem in vse večjo odvisnostjo je nastala njegova delitev ne mehansko in organsko solidarnost. Prva je značilna za tisto stanje zavesti, ki ga imajo člani v nerazviti skupnosti (kjer ni diferenciacije, ker ni delitve dela) in kjer se solidarnost zagotavlja z represivnimi pravili vedenja (t.i. represivno pravo) oziroma z zahtevo po vsesplošnem konformizmu. Organska solidarnost pa izhaja iz delitve dela, kjer prihaja do povezovanja parcialnih interesov med diferenciranimi deli družbe in

posamezniki (od tod t.i. restitutivno pravo). Za Durkheima je torej solidarnost moralna kategorija, ki ustreza določeni (mehanski ali organski) kolektivni zavesti ter je v tem smislu nekakšen dialektični presežek nasprotij idndividuacije (vse večjega osamosvajanja posameznikov) in socializacije oz. podružbljanja (odvisnosti posameznika od širše družbe). Solidarnost je torej tisto, kar neko družbo (skupino) drži skupaj, da lahko funkcionira kot celota. Je nekakšen konsenz, ki zagotavlja povezanost te celote in trdnost njene notranje organiziranosti (natančneje: konsenz je zgolj sporazum glede doseganja nekih ciljev, solidarnost pa je nekaj več, saj vključuje tudi istost oz. podobnost vrednot; je torej čustveno obarvan konsenz).

Na drugi strani kritiki Durkheima radi poudarjajo, da je preveč funkcionalističen, ker v zvezi s solidarnostjo zanemarja temeljne družbene antagonizme (npr. razredne), oziroma jih ima zgolj za disfunkcionalne. Zato v nasprotju z Durkheimom marksizem bistveno drugače gleda na solidarnost in jo razlaga prav iz nasprotnosti interesov (delavcev, kapitalistov), bistveno obeležje teh interesov pa je materialno in ne moralno. Tako se zaradi nasprotovanja delavcev kapitalistom pojavi solidarnost med delavstvom, ki strne vrste in izvede spremembo družbene ureditve. Solidarnost zato ni zgolj zavestna, pač pa razredna in materialna kategorija ter konkretna družbena sila. Če natančneje pogledamo Marxa, pa vidimo, da si z Durkheimom glede tega nista tako zelo različna. Pri Marxu je namreč pojem solidarnosti omenjen le na enem mestu, tam, kjer govori o temeljnem načelu I. internacionale (gre za govor o haaškem kongresu, na katerem so 1872. obračunali s pristaši Mihaila A. Bakunina). Na tem mestu je solidarnost omenjena kot "načelo, ki nam daje življenjsko moč" in šele utrditev tega načela "med vsemi delavci vseh dežel" bo omogočila uresničitev velikega končnega cilja, "ki smo si ga zastavili. Prevrat mora biti solidaren, tega nas uči veliki zgled pariške komune, ki je padla zaradi tega, ker... drugod ni prišlo do nikakršnih

velikih revolucionarnih gibanj... Kar se tiče mene, bom nadaljeval svoje delo in si nenehno prizadeval med vsemi delavci utemeljevati solidarnost...(se) bom posvetil zmagi socialnih idej..."²

Iz tega se vidi, da tudi pri Marxu ni solidarnost nekakšen samodejni nasledek obstoječih antagonizmov in stremjenja delavstva po prevratu. Nasprotno, šele ideja (solidarnosti) je tista, ki se postavlja kot pogoj cilja (prevrata); šele to načelo, če ga delavstvo skupno osvoji, "daje živiljenjsko moč" in zato se Marx tudi osebno zaveže, da bo med vsemi delavci utemeljeval solidarnost. V tem smislu se solidarnost pri Marxu ne loči bistveno od Durkheimovega pojmovanja, saj tudi Marx razume (razredno, delavsko) solidarnost kot mentalno podlago kolektivne zavesti (internacionalne delavske skupnosti), ki bi jo (po Durkheimu) prej uvrstili v mehansko kot pa v organsko solidarnost. Torej, čustveno obarvana ideja, ki homogenizira skupnost navznoter in s tem omogoča njeno večjo učinkovitost navzven.

Tudi F. Engels omeni pojem solidarnosti samo enkrat, in sicer prav v zvezi z zgoraj citirano Marxovo mislijo, ko pravi, da se proletarska solidarnost dokazuje s prisrčnimi odnosi: "Še dalje trajajoči prisrčni odnosi med socialističnimi delavskimi strankami raznih dežel (so) dokazovali, da se zavest o skupnih interesih in solidarnost proletariata vseh dežel ... lahko uveljavlja tudi brez formalnih mednarodnih zvez"³(podč. S.D.). Formalne vezi so torej nadomeščene, kot pravi Engles, z vezmi v zavesti (= solidarnost), dokaz tega pa so neformalni, prisrčni odnosi.

Pojem solidarnosti torej tako pri Durkheimu kot pri Marxu (kljub vsem razlikam) označuje kategorijo kolektivne zavesti, ki je nerazdružna s pojmom podružbljanja (socializacije). Socializacija namreč v najabstraktnejšem smislu pomeni "preseganje izdvojenosti nekega pojava od ostalih elementov in od celote družbe"⁴, prav to pa predstavlja tisto točko, na kateri je pojem solidarnosti sploh mogoče opredeliti. Zato ni naključno, da je Durkheim prišel do

pojma solidarnosti šele, ko je doumel nasprotje med individualizacijo (osamosvajanjem) in socializacijo kot sočasnim posledicama delitve dela in je z (organsko) solidarnostjo pojasnjeval homogenost družbe, znotraj katere gre za tako protislovne procese. Naključno ni tudi to, da sta Marx in Engles (edinkrat) poudarila pojem solidarnosti kot integrativno načelo prav v času, ko je bila enotnost mednarodnega delavstva ogrožena zaradi Bakuninovih anarhističnih idej.

Podružbljanje bi bilo torej proces, v katerem se posamezne specifičnosti, da bi obstale in se razvijale naprej, navezujejo na druge specifičnosti v svojem okolju ter tako vse skupaj tvorijo funkcionalno celoto. V tem smislu pa bi bila solidarnost načelo oz. zavestni princip, po katerem se posamezne specifičnosti zavedajo nujnosti povezovanja z drugimi in težijo k funkcionalni celotnosti, da bi zagotovile lasten obstoj.

Tu pa nastopijo problemi, in sicer z družbeno močjo, ki je vmešana v te procese. Tako kot je Durkheimova slabost, da družbene moči sploh ni upošteval, ko je razmišljal o delitvi dela in solidarnosti, tako je slabost marksističnih klasikov, da so jo poveličevali (Marx s svojo močjo oz. vplivom poenoti mednarodno delavstvo, ki naj bi bilo takrat navznoter ogroženo od Bakuninovih idej, podobno kasneje tudi Lenin, ko se mu upirajo menjševiki, eseri in levi sindikalisti, Stalin pa še bolj dosledno in brutalno izpelje tisto, kar je bilo že prej zastavljeno...). Skratka, v zvezi s solidarnostjo v kontekstu podružbljanja gre za tisti problem, ki je etimološko nakazan že v samem pojmu solidarnost: fr. *solidaire* - iz lat. *solidus* = trden. Gre za to, kako (s kakšnimi sredstvi, v kakšnem družbenem kontekstu) naj bi se sploh ta trdnost dosegla in za kakšno ceno. Da so socialistični koncepti odpovedali prav na tej točki, ni razvidno šele danes. Tako na primer Aleš Ušeničnik (prvi večji slovenski sociolog) že leta 1910 piše o socializmu, da je njegova glavna hiba v tem, da "ubija individualnost." Takole pravi:

"Solidarnost, bi lahko rekli moderno, je harmonična sinteza egoizma in altruizma. Individualizem pozna le individue, le sam svojo osebo, svoj "ego"; ne pozna sreče drugega (alterius, ital. altrui - altruizem; Comte). Socializem pozna le družbo in hoče vse "socializirati", podvreči absolutni oblasti družbe; tako v interesu celote jemlje preveč samostojnosti posameznikom; v imenu altruizma ubija individualnost. Pravo stanje je v sredi. Posameznik ne sme vsega in družba ne sme vsega; individui imajo svoje pravice in svoje pravice ima družba. Prav tako v družbi med posamezniki ne sme vladati načelo egoizma, načelo moči in sile, marveč vladati morajo pravna načela pravičnosti in ljubezni."⁵

Na tej podlagi Ušeničnik izpeljuje takšno družbeno ureditev, ki bi slonela izključno na solidarnosti in zato naj bi to načelo urejevalo "vso družbo". Toda, kot je bilo prej nakazano, solidarnost (za razliko od konsenza) predpostavlja neke skupne vrednote in če je družba narejena zgolj na principu solidarnosti, potem se predpostavlja enaka vrednotna podlaga tako za vsakega posameznika kot za družbo v celoti. Pri Ušeničniku so to pač katoliške vrednote in kolikor jih razteguje na celotno družbeno ureditev (koncept t.i. "solidarizma"), nujno dobi utopični konstrukt. Podobno je z marksizmom, ko izvaja izključno iz razrednega boja in revolucionarnih vrednot konstrukt komunizma, ki seveda ni nič manj utopičen od prejšnjega⁶ (vendar pa me to tu ne zanima). Zgornji citat je namreč zanimiv, ker izpostavlja naslednje:

- solidarnost (trdnost) gre razumeti v smislu razmerja med posameznikom in družbo, je torej družbena kategorija;
- posameznik kot najmanjši, nedeljivi delček družbe (individuum), ni nekaj nasprotnega pojmu družbe(nega) kot celote medčloveških odnosov;
- če se da prednost posamezniku na račun kolektivnega ali pa kolektivu na račun individualnega, dobimo anarhizem

ali pa totalitarizem ("Pravo stanje je v sredi." - Ušeničnik).

Vsak družbeni sistem, če hoče zadovoljivo funkcionirati, mora zato vzpostaviti ustrezno razmerje med solidarnostjo in podružbljanjem. Pri tem pa ne gre, kot rečeno, za to, da bi sistem odpravil nasprotja med individualnim in kolektivnim ali pa na primer med socialnim delom in podružbljanjem (kot se je to počelo pri nas); namesto tega so temeljna nasprotja, ki jih mora sistem reševati, na dimenzijah: povezanost - izolacija in samostojnost - podrejenost. Od teh razmerij je odvisno, kakšne odnose bo sistem vzpostavljal in kako se bosta uveljavljala solidarnost ter podružbljanje. Če to shematsko ponazorimo, dobimo štiri (idealno-tipske) odnose, ki so lahko v družbi prevladujoči:

POVEZANOST

družbenost

in

konformnost

individualnost

SAMOSTOJNOST

PODREJENOST

anarhičnost

totalitarnost

IZOLACIJA

Sistemska funkcija socialnega dela je vedno integrativna in v navedenih štirih dominantnih tipih odnosov krepi tisto, kar sistem dopušča oz. omogoča. Nesmiselno bi namreč bilo pričakovati, da lahko socialno delo (prostovoljno ali pa

profesionalno) spremeni sistem, če le-ta ne ustreza željenim odnosom (za kaj takega so potrebni drugačni mehanizmi in drugi postopki). Iz zgornje sheme bi torej sledilo:

- Kjer se solidarnost in podružbljanje (kot preseganje ločenosti med posameznikom in družbo) izvajata s povezanostjo v podrejenosti, tam lahko pričakujemo konformne učinke na koristnike pomoči. Ilustracija tega so razmere, kjer država s svojo močjo odločilno posega na ekonomsko in na socialno področje ter zakonsko zagotavlja vsakemu posamezniku socialne pravice, v zameno pa dobi njihovo lojalnost in konformizem (t.i. države blagostanja)⁷;

- Od zgoraj opisanega se totalitarnost loči po tem, da predpostavlja vseobsegajočo organizirano prisilo nad celotnim življenjem, tudi privatnim in duhovnim (totalitaren - iz totus = ves), takšni odnosi pa temeljijo na podrejenosti in izolaciji. V tem primeru je socialna pomoč odvisna izključno od ene osebe, skupine ali organizacije, do katere je prejemnik popolnoma brezmočen (npr. klasična cerkvena karitativnost).

- Stanje, v katerem se križa izolacija s samostojnostjo ne pa s podrejenostjo, je anarhičnost, ki pa v čisti obliki ni možna; še najbližje temu bi bil čisti liberalistični sistem, kjer je najmočnejši (edini) integrativni mehanizem trg, zgolj preko njega pa naj bi se izvajale tudi socialne usluge, kar je nemogoče (ker si tisti, npr. nižji sloj, ki ničesar nima, ne more z menjavo ničesar pridobiti, je bil liberalizem kmalu presežen z vmešavanjem države);

- Prostovoljno delo (solidarnost) krepi družbenost kot tudi individualnost tam, kjer se podružbljanje izvaja v smislu povezanosti in samostojnosti. V takem kontekstu solidarnost ni več zgolj tisto, čemur bi Durkheim rekel "organska solidarnost", kot tudi ne razredna solidarnost (v Marxovem smislu). Pojavlja in razvija se znotraj diferencirane družbe in ima podobne učinke kot sodobna socialna gibanja, za katera velja, da "vzpostavljajo neko novo obliko družbenega konsenza, ki za razliko od uveljavljenih oblik temelji tako

na potrebi po individualni avtonomiji in samoiniciativi kot na socialni nujnosti oziroma na zavesti o odvisnosti od "volje drugih".⁸ Šele takšna solidarnost krepi občutek odgovornosti do samega sebe ter hkrati do drugih (vzajemnost), državni (institucionalni) primat nad nudenjem pomoči pa se umika neformalnim oblikam.⁹

III.

V povojnem času se je pri nas podružbljanje (gl. prejšnjo shemo) izvajalo vedno kot povezovanje na račun samostojnosti ali pa celo kot podrejenost v izolaciji (kar je sovpadlo z decentralizacijo). Od tod tudi zapostavljanje prostovoljnega socialnega dela v smislu samopomoči, saj gre za predpostavko povezovanja, temelječega na samostojnosti, ne pa dirigiranosti od zgoraj. Ena od bistvenih značilnosti samopomoči (v primerjavi s klasično karitativnostjo) je namreč prav v tem, da ne trpi nobenega paternalizma in se lahko uveljavi (v legalni obliki) le tam, kjer je omogočeno samoiniciativno povezovanje in razvijanje vsakršnih različnosti. Za boljše ponazoritev samopomoči (kot presežka klasične karitative) si spodaj pogledjmo nekaj tipičnih citatov. Za prvo skupino citatov, ki ilustrirajo neavtonomnost prostovoljstva, in ki smo jih naslovili "PROSTOVOLJSTVO 'OD ZGORAJ'" so navedeni nasprotni citati, ki pomenijo "PROSTOVOLJSTVO 'OD SPODAJ'", torej prostovoljstvo v avtonomnem smislu.

Prostovoljstvo "od zgoraj"

Edvard Kardelj¹⁰:

- "... mi občutek solidarnosti premalo razvijamo in tu je treba močnejše "potrkati na zavest ljudi", da jim povemo, kakšno so problemi v vsaki komuni, da se borimo za to, da ljudje dojamajo te probleme..."

- "mi ne razvijamo dovolj odgovornosti in občutja ljudi za druge ljudi"

- glede razvijanja solidarnosti je "boljša organiziranost

družbe v tem smislu potrebna tudi zato, da bi se izognili določenim zlorabam na tem področju"

- glede skrbi za tiste, ki si sami ne morejo pomagati: "Mogoče bi morali nekaj spremeniti v zakonu, poostriiti to odgovornost?"

Predsedstvo RK SZDL Slovenije¹¹:

- "Prostovoljno delo se lahko ustrezno organizira in razvija le z neposrednim sodelovanjem med institucijami in družbenimi organizacijami v okviru naše družbenopolitične in samoupravne organiziranosti."

- "Vsi vidiki prostovoljnega dela morajo temeljiti na pobudah ljudi, njihovih združenj in družbenopolitičnih organizacij ter biti vgrajeni v tekoče, srednjeročne in dolgoročne programe... od OZD, krajevne skupnosti do republike in federacije."

- Ker je SZDL še premalo aktivna, preveč neživiljenjska, forumska, neodzivna na probleme ljudi itd., "so vse bolj glasne teorije o spontanosti - neformalnem združevanju, samoorganiziranju, samoiniciativi kot alternativni našega nadaljnjega družbenega razvoja. Verjeti v spontanost ali avtomatizem, da se bodo ljudje sami zbirali, odločali za najboljše, je iluzija."

Socialno delo kot stroka

(ki se ukvarja s pomočjo ljudem in s solidarnostjo):

- med NOB in neposredno po njej je izjemna množičnost prostovoljnega dela, kar je posledica nerazvitosti in neorganiziranosti družbenih služb (velja za področje sociale)

- 1952.: reorganizacija državne uprave = krepitev državne uprave na področju družbenih služb

- 1958.: odstopi se od teorije "socialnega avtomatizma" (dokončno?), začne se profesionalizacija socialnega dela kot posebne stroke

- 1960.: socialno delo se institucionalizira in birokra-

tizira (centri za socialno delo, itd.)

- Sprejet je Kodeks poklicne etike socialnih delavcev Jugoslavije, ki (med drugim) zavezuje socialne delavce, da prispevajo k razvoju prostovoljnega socialnega dela

"Vestnik" socialnega varstva¹²:

- "Prostovoljni delavec je človek, ki želi sprejeti odgovornost za socialne probleme... skupaj s poklicnimi socialnimi delavci in njim v dopolnilo."

- "Poudariti je treba predvsem pomen prispevka poklicnemu socialnemu delu in se tako izogniti nevarnosti, da ostanemo v okvirih nekega nedoločena "družbenega dela"."

- "Prostovoljno delo (je) vedno sodelovanje s poklicnim socialnim delom."

- Udeležba prostovoljcev v socialnem delu "zahteva neko obliko nadzorstva in vodenja, ki ga lahko zagotavljajo poklicni delavci."

- Prostovoljno delo je uspešno le, "če lahko nudi tiste posebne "vitamine", ki so lastni prostovoljnemu delu na način, ki ga usmerja in vodi poklicni socialni delavec."

Prostovoljstvo "od spodaj"

- Solidarnost (kot odgovornost do soljudi) se v razvitih družbah ne more spodbuditi z apeliranjem na zavest (s "trkanjem na zavest ljudi") - to je učinkovito le v prvobitnih (nediferenciranih) skupnostih, kjer je stroga delitev na nosilce moči (na tiste, ki jim je dano "trkati") in na ostalo rajo (na katere se "trka"), kar se vzdržuje (utrjuje) s tradicijo in s sredstvi prisile.

- Moč zakonske regulative in neposrednega nadzora nad ljudmi je efikasna v nerazvitih skupnostih, v (sektorsko) diferenciranih družbah pa je omejena le na ozke segmente družbe, ker se ljudje glede na specifične interese sami povezujejo z različnostjo, ki jih obdaja. Te zveze so funkcionalne, večsmerne in mnogoštevilne, zato so iz enega zornega

kota (npr. oblasti) nepregledne. Zakonska regulativa teh povezav ne more bistveno poenotiti, še manj pa jih spodbuditi ali omejiti.

- Prostovoljno delo je namenjeno neposredno ljudem, ne pa družbenopolitični in institucionalni organiziranosti. Razvoj prostovoljstva je zato lahko tudi odgovor na neučinkovitost družbenega sistema in institucij - zato se lahko "ustrezno organizira in razvija" tudi mimo njih in včasih proti njim.

- Za razliko od institucionalnega je bistvena značilnost prostovoljnega dela njegova spontanost, mnogovrstnost in nepredvidljivost. Kako ga torej planirati vse tja do dolgoročnih planov na ravni federacije?

- Kaj je večja iluzija: verjeti v ljudi, da so se sposobni sami (brez institucionalnega nadzora) odločiti za najboljše - ali pa verjeti v SZDL, da bo iz sebe naenkrat in v vseh primerih sama sposobna se odzivati na potrebe ljudi?

- Politična ideologija "socialnega avtomatizma" je onemogočala razvoj socialnega dela kot strokovne dejavnosti. "Predvidevalo" se je, da v socializmu ne bo več socialnih problemov.

- Učinek: prostovoljno delo je s prevlado politične in kasneje strokovne (socialne) ideologije upadlo, pojavlja pa se spet, ko se politični sistem in strokovne institucije izkažejo za (premalo) učinkovite.

- Ali je res prostovoljno delo nujno neučinkovito, če ni pod neposrednim nadzorom stroke?

- V stanju, ko se socialna stroka še vedno ni dokončno emancipirala od politike, ali ni nevarnost, če se prostovoljno delo razvija pod nadzorstvom stroke in preko tega pod nadzorstvom politike?

Afirmacija prostovoljstva, zlasti v smislu samopomoči, je torej odvisna tudi od politične ideologije in usmeritve strokovnih institucij; verjetno pa velja celo, da je razvoj prostovoljnih dejavnosti v prejem sorazmerju z diferenciacijo celotne družbe ter avtonomizacijo njenih delov. Ni torej sporna povezava prostovoljstvo - podružbljanje, pač pa

PROSTOVOLJSTVO "OD ZGORAJ" IN "OD SPODAJ": POVZETEK

PROSTOVOLJSTVO "OD ZGORAJ" PROSTOVOLJSTVO "OD SPODAJ"

Način akcije

- apelirati na zavest ljudi - ljudje apelirajo na dolžnost institucij

Način zadovoljevanja potreb (=interesi)

- potrebe so formulirane od zgoraj, njihovo zadovoljevanje pa je (politično) ideološko in (strokovno) institucionalno določeno
- potrebe so formulirane od spodaj, njihovo zadovoljevanje pa določa spremembo (politike) ideologije in (strokovnih) institucij

Prostovoljci z vidika institucij

- izvajalci (prostovoljci) so tisti, ki pomagajo ljudem; od institucij, jih usmerjajo ne zahtevajo nobenega povračila
- izvajalci (prostovoljci) so ljudje, ki si pomagajo med sabo in pri tem zahtevajo od institucij, da so jim v pomoč, ne da bi te institucije zahtevale za to posebno povračilo

Prostovoljci z vidika prejemnikov pomoči

- to so prostovolci, ki (brez povračila) nudijo pomoč tistim, ki jo potrebujejo (= caritas)
- to so ljudje, ki si zaradi lastnih potreb pomagajo med sabo (= samopomoč)

družbeni kontekst, v katerem se skuša to narediti. Ne gre za nasprotja med povezovanjem in osamosvajanjem, med individuacijo ter socializacijo: tudi dilema družbenega sistema ne more biti v tem, katero naj forsira na račun drugega. Če naj pomeni solidarnost skrb vsakega posameznika zase in hkrati za druge (vzajemnost), se mora prostovoljno socialno delo razvijati predvsem skozi oblike samopomoči (seveda se druge oblike s tem ne izključujejo); ne pa tako kot danes, ko se na prostovoljstvo gleda kot na postransko dejavnost in privesek (predvsem socialnih) institucij in le kot nekakšnega blažilca socialno-ekonomskih problemov (v očeh politike). Afiramacija prostovoljstva je možna le, če podružbljanje ne bo vodilo v podrejenost ali pa v izolacijo, pač pa v samostojnost različnosti v družbi.

Prostovoljno socialno delo zato ne more biti pogoj boljše družbe, pač pa obratno.

OPOMBE

1. Delo, 17. XII. 1988 ("Rekli so").
2. Karl Marx: Govor o haškem kongresu. MEID IV, CZ, Ljubljana 1979, str. 339.
3. Friedrich Engels: Karl Marx. MEID IV, CZ, Ljubljana 1979, str. 540.
4. Sociološki leksikon, "Savremena administracija, Beograd, 1982, str. 454.
5. Dr. Aleš Ušeničnik: Sociologija, Katoliška bukvarna, Ljubljana 1910, str. 57.
6. Nasploh se zdi, kot da je največja slabost takšnih konstruktov njihova ideološkost (so brez tega sploh možni?). Tudi če pogledamo francoski primer Leona Bourgeois (kasnejšega predsednika sveta Društva narodov) in njegovo doktrino solidarnosti, vidimo, da ni bilo od nikogar podprta prav zaradi ideoloških razlogov. Njegova misel je namreč bila, da bi namesto bratstva kot splošnega meščanskega načela prav z doktrino solidarnosti

povezal posameznike in razrede ter s tem utrdil družbeno moralo, ne da bi se bilo pri tem treba zatekati k religiji. Pojmovanje ljudi kot članov asociacije naj bi izrinili nasprotje med enostranskim individualizmom ali pa etatizmom, na tem temelječa zakonodaja pa bi premagala tudi tradicionalni individualistični odpor Francozov do socialno-političnih idej. Vendar so Bourgeoisove ideje propadle. Proti njim so bili tako socialisti, klerikalci kot buržoazija; prvi so doktrino solidarnosti imeli za kompromis, ki zabrisuje prvenstvo razrednega boja in namesto kapitala vidi glavnega sovražnika v religiji, klerikalci so v njej videli pohod zoper cerkev in odvzemanje njenega primata nad socialo, buržoazija pa je v doktrini slutila napoved socializma. Tako je ideja propadla zunaj in znotraj Francije, 1905. leta pa je francoski senat celo zavrnil sintagmo "usluge socialne solidarnosti", ki naj bi prišla v tekst zakona o starostni pomoči (o tem gl. - E. Spektorskiy: Zgodovina socijalne filozofije, II. zvezek. Slovenska matica v Ljubljani, 1933, str. 159-160).

7. Več o kritiki države socialne blaginje in o možnih konceptih socialne politike gl. osnutek razvoja socialnega skrbstva, ki ga je razvila delovna komisija nizozemske vlade (povzetek naredil Bernard Stritih: Iskanje novih strategij razvoja socialnega skrbstva, rokopis, VŠSD, Ljubljana 1988, 11 strani).
8. Frane Adam, Darka Podmenik: Predgovor. Socialistična civilna družba? (zbornik, ur. T. Mastnak), KRT - 27/1985, str. 19.
9. Zato je predpostavka takšne solidarnosti koncept civilne družbe, katere teorija "dokazuje, da je razvoj demokracije v sodobnih, tako vzhodnih kot zahodnih sistemih odvisen od poglobljanja razlike med državo in civilno sfero oziroma od osamosvajanja in širitve obsega nedržavnih družbenih dejavnosti." (Ibid., str. 17).
10. Citati iz del E. Kardelja (pripravljeni za jugoslovansko

- posvetovanje o prostovoljnem delu), Jugoslovanski center za teorijo in prakso samoupravljanja Edvard Kardelj, Ljubljana, oktobra 1985, str. 23, 7, 8 (vse podč. S.D.).
11. Tilka Blaha (članica P RK SZDL Slovenije): Vloga SZDL pri razvijanju prostovoljnega dela in spodbujanje iniciativ občanov; (referat na kongresu) Prostovoljno delo na področju socialnih dejavnosti, Cankarjev dom, Ljubljana, 26. - 27. XI. 1985, ciklostirano, str. 2-3, 7-8 (vse podč. S.D.).
12. "Vestnik" socialnega varstva SRS, št. 3-4-5/1969, str. 14, 19, 127, III (vse podč. S.D.).

Srečo Dragoš, socialni delavec, diplomirani sociolog, mladi raziskovalec, Višja šola za socialne delavce, Šaranovičeva 5, 61000 Ljubljana